

סדר חוסן - הבית שנהרס כבסיס לבית חדש

דברי פתיחה למסכת יבמות

(נרשמו ע"י הרב משה צבי נריה)

אמר המביא לבית הדפוס: עיקרי רעיונותיו המופלאים של מרן הרב זצ"ל. נמצאו רשומים אצלי בפנקס קטן בראשי-פרקים. ודומה שנאמרו בישיבה בראשית חורף תרצ"ד.
עתה הרשיתי לעצמי לעשות אזנים לתורתו של מאור-עינינו, ונסחתי את הדברים בהרחבה, תוך נאמנות מלאה לעיקריהם.

א.

המסכת הראשונה של סדר נשים לפי הגאונים, היא מסכת קידושין, ואילו לפי חכמי המערב היא יבמות. ההגיון הרגיל הוא לצד הראשונים, אולם בעיון פנימי יותר נבין את דעת האחרונים.

סדר נשים נקרא חוסן (ע"י שבת לא, א: "והיה אמונת עתיד חוסן - חוסן זה סדר נשים"). חוסן משמעותו דבר קיים, וביתר דיוק: דבר מקיים. חז"ל אומרים במסכת עבודה זרה (ה, א), בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא לא חטאו, לא באנו לעולם. חולשת הגוף וזמן קיומו המוגבל מחייבים לדאוג לחסינות מין-האדם, לרציפותו, וזוהי החסינות הטבעית של סדר נשים, של בנין המשפחה.

אולם החוסן שמעניקה התורה הוא למעלה מן הגבורה הטבעית, החסינות התורתית גבוהה היא מהחסינות הגופנית הרגילה - "אור תורה מחיה" (כתובות קיא, ב), ולא רק מחסן, ולא עוד אלא שחיים אלה של תורה אינם חיים רגילים, אלא נצחיים הם, בין מצד הנשמה הרוחנית ובין מצד הגוף החמרי. ועל כן הם פועלים גם במצב של הריסה, גם כשנתערער הבנין הטבעי ונהרסה המשפחה.

"ולא ימחה שמו מישראל"

וזהו יסוד מצוות יבום וחליצה, והענפים המסתעפים בפרטיהן - "יקום על שם אחיו המת, ולא ימחה שמו מישראל" (דברים כה, ו). מפורשת ומודגשת כאן המגמה של המצוה - הקימה והקיום, שמירת השם, שישאר, שימשך, שתהיה המשפחה חסינה.

[וכך כתב הרמב"ן בראשית, לת, ח: "הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדות האדם, וניכר הוא לעיני רואים אשר נתן להם ד' עינים לראות ואזנים לשמוע - - - וחכמי ישראל הקדמונים, מדעתם הענין הנכבד הזה - קראו אותו גאולה".]

ובספר החינוך מצוה תקצ"ח: "משרשי המצוה, לפי שהאשה אחרי שנשאת לאיש, הרי היא כאחד מאבריו - - - והאיש הזה שמת בלא בנים - - - אין זכר לו בעולם הגופני, זולתי זאת האשה, שהיא עצם מעצמו ובשר מבשרו, היה מחסדי הא-ל עליו, להקים לו זרע ממנה, על ידי אחיו שהוא גם כן כחצי-בשרו, כדי שיהיה אותו הזרע ממלא מקומו, ועובד בוראו תחתיו, ויזכה על ידו בעולם הנשמות, - - - ויש במצוה הזאת עיקר גדול וטעם נכון אמיתי אצל המקובלים".

ושנינו בזהר וישב דף קפז, ב: "תא חזי: קודשא בריך הוא נטע אילנין בהאי עלמא, אי אצלחו - יאות, לא אצלחו - אעקר לון ושתל לון, אפילו כמה זימנין, ובגין כך כל אורחו דקוב"ה כלהו לטב ולא תקנא עלמא". ועיי' אברבנאל פ' תצא ד"ה אמנם טעם היבום וסודו וכו'.

*

גדולה ורחבה היא מסכת יבמות - ואשרי מי שיכול לקנות ידיעותיה על כל מעמקה. במסכת זו מתגלה, שהקב"ה נתן כח ממקורה של תורה, לבנות מה שהוא הרוס ולהשיב מה שנאבד, וגילוי זה מופיע בין בעולם הרוחני ובין בעולם הממשי-המעשי.

מהלך הדבר הוא בצורה של בנין, סתירה ובנין. וכדרך שמצאנו בבריאת העולם "בונה עולמות ומחריבן" (בראשית-רבה פרשה ט, א) - שמתוך הריסת כל העולמות הקודמים נבנה עולמנו זה, עולם אשר שם קץ לתוהו ובוהו, והכניס סדר של חוסן בכל סדרי המציאות (ראה עולת ראיה, ח"ב, עמ' י"ט ד"ה קול ד' על המים), כך גם כאן - הבית שנהרס הוא המשמש בסיס לבית חדש בישראל, השומר על הבית הקודם, על שמו ועל זכרו.

ב.

האור הנעלם יחזור ויאיר

גם הבנין הפנימי-הנשמתי שלנו הולך בדרך זו. ויש שם דברים שהם למעלה משכלנו, שקדמו להיוולדנו, שהתרחשו בימי התרקמותנו. וכך גילה לנו ר' שמלאי בברייתא במסכת נידה (ל, ב), כי אור גדול מאיר על האדם בירחי לידה - "נר דלוק על ראשו, ומלמדין אותו כל התורה כולה", והנה דוקא בהולדו יורד האדם מאותה מדרגה גבוהה, משכחין אותו תורתו וממילא נעלם האור שבנר הדולק על ראשו. והדבר הזה נעשה על מנת שישוב האדם ויבנה את עצמו מכח רצונו, מכח בחירתו החפשית, ועל ידי פעולותיו הוא. ונראה שעל זה אנו באים ומתפללים "ותן חלקנו בתורתך" - החלק שכבר היה לנו, שכבר זכינו פעם לאורו. ומשנזכה "להבין ולהשכיל, לשמוע וללמוד", לחזור ולזכור תורה שלמדנו, יחזור האור הנעלם, האור הגנוז, להאיר על ראשינו, "והאר עינינו בתורתך", ועל פיו נכוון דרכנו - "נר לרגלי דברך ואור לנתיבותי" (תהלים קיט, קה).

סותר על מנת לבנות במקומו

ויש למהלך הזה יסוד בהלכה אחרת: במלאכות שבת. גם מלאכת סותר נכללת בין אבות-המלאכות. (שבת עג, א), ברם הדבר מותנה בסותר על מנת לבנות, שאם לא כן אין זה אלא קלקול, ואין כאן מלאכת מחשבת. ולא עוד אלא שהוסיפו בתנאי זה ואמרו, שהוא דוקא "על מנת לבנות במקומו" (שבת לא, ב; רמב"ם פ"א מהלכות שבת הל' יח), שאז התיקון הוא שלם [ועיי' מה שכתב בזה אחד מיוחד מראשוני ישיבת מרכז הרב, הגר"ש אליעזרי שליט"א בספרו הבהיר "מלאכת שמואל" - ת"א תשכ"ב - סי' כז].

והנה בה בשעה שבקורע על מנת לתפור ובמוחק על מנת לכתוב, מוסבר החיוב (גם אליבא דר' שמעון הפוסט במלאכה שאינה צריכה לגופה) בסיבה "שהקלקול גורם תיקון יותר טוב לבסוף" (תוספות שבת קו, א, ד"ה חוץ וכו'), הרי בסותר על מנת לבנות אין אנו תובעים כלל "תיקון יותר טוב", וכותבים התוספות (שבת לא, ב, ד"ה וסותר) שממלאכת המשכן למדנו, שגם אם אינו "מתקן בסתירה זו יותר משלא היה בנוי שם מעולם", נחשב הדבר למלאכת מחשבת, ולכולי עלמא חייב הוא עליה, והיינו מפני שגם המשך בנין חשוב הוא מאד, ובכל התנאים ובכל המצבים הננו מעריכים ישובו של עולם וקיומו של עולם.

והואיל ושבת היא זכר למעשה בראשית, הרי כיון שמעשה הבריאה, מלאכתו של הקב"ה, אף היא נעשתה בדרך של סותר על מנת לבנות, לפיכך נקבע שמלאכה זו אף היא מלאכת מחשבת היא, ומחשבת הבנין שלאחר-כך מהווה יסוד חיובי במעשה הסתירה של עכשיו, היינו: התיקון שבמחשבת הבנין מעלה את הקלקול שבמעשה הסתירה לדרגה של מלאכת מחשבת.

*

יסוד מצות יבום - זהו כאמור בנין העולם ההרוס - "ולא ימחה שמו מישראל" - והנה מתברר שרעיון זה מקיף את החיים כולם, הוא הונח במהלך בריאת העולם ונקבע בהולדת האדם ועל יסוד קדום זה נבנתה מסכת יבמות - יסוד עיוני-פנימי שהוא קודם למסכת קידושין - ומעיינות מעיינות נמשכים מיסוד ושורש זה, מסתעפים ומתרחבים, משקים ומרוים, הואיל והם נובעים ממעמקי כבשונו של עולם, מסתרי רזי ההויה.

[מתוך: תחומין, חלק ב, עמ' 239-241]